HALKBİLİM
FOLKLORE

PSİKOLOJİ
PSYCHOLOGY

ANTROPOLOJİ
ANTHROPOLOGY

SOSYOLOJİ
SOCIOLOGY

TARİH
HISTORY

DİL
LANGUAGE

EDEBİYAT
LITERATURE

90

Uluslararası Hakemli Dergi Yılda Dört Sayı Çıkar

A Peer Reviewed Quarterly International Journal

folklor/edebiyat

folklore / literature

ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ

CYPRUS INTERNATIONAL UNIVERSITY

ISSN 1300-7491
Cilt - Vol. 23,
Sayı - No. 90
2017/2

folklor/edebiyat

folklore/literature

halkbilim • psikoloji • antropoloji • sosyoloji • tarih • dil ve edebiyat dergisi

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / YILDA DÖRT SAYI ÇIKAR
A Peer Reviewed Quarterly International Journal

ISSN 1300-7491 DOI:10.22559 CİLT: 23 SAYI: 90 2017/2

Sahibi
ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ
adına
Prof. Dr. Halil Nadiri
(Rektör)

Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Metin Karadağ
(mkaradag@ciu.edu.tr)

Yayın Koordinatörü
Metin Turan
(mturan@ciu.edu.tr)

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
folkloredebiyat@ciu.edu.tr
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Haspolat-Lefkoşa
Tel: 0392 671 11 11

Abone Koşulları

Yurtiçi Yıllık (Postalama ücreti dahil): 100 TL
Eski Aboneler ve Öğrencilere Sayısı: 15 TL * Yıllık (Postalama ücreti dahil) : 60 TL
Avrupa için Sayısı: 15 EURO * Yıllık Abone Bedeli(Postalama ücreti dahil): 60 EURO
Amerika için Sayısı: 20 $ * Yıllık Abone Bedeli (Postalama ücreti dahil): 80 $
Abone bedelinin folklor/edebiyat adına Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nin (New Island Education LTD.) Türkiye İş Bankası Lefkoşa Şubesi'ndeki
TR49 0006 4000 0016 8180 1303 26 no'lu TL hesabına,
TR27 0006 4000 0026 8020 0013 71 no'lu Euro hesabına veya
TR70 0006 4000 0026 8020 0102 00 no'lu Dolar hesabına yatırılarak,
dekontun adresimize gönderilmesi gereklidir. (Abonelerimiz yıl içindeki fiyat artışlarından etkilenmezler.)
folklor/edebiyat'ta yayımlanan yazılar *MLA Folklore Bibliyography, ULAKBİM, Türkologischer Anzeiger Viyana*, ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences), ACLA (American Comparative Literature Association) tarafından taranmaktadır.
Baskı: Başkent Matbaası, Bayındır Sokak 30/C, Kızılay-Ankara Tel: 430 54 90
yerel süreli yayın

YAYIN KURULU /
EDITORIAL BOARDS

Kubilay Aktulum (Hacettepe Üniversitesi-aktulum@hacettepe.edu.tr)

Ali Berat Alptekin (Konya üniversitesi- aalptekin@konya.edu.tr)

Ingeborg Baldauf (Humboldt Universitat- ingeborg.baldauf (at) rz.hu-berlin.de)

Mehmet Ihan Başgöz (Em. Öğr.Üyesi- turkish@indiana.edu).

M. Fuat Bozkurt (Akdeniz Üniversitesi, fbozkurt@akdeniz.edu.tr)

Bernt Brendemon (Universitas Oslo- bernt.brendemoen@ikos.uio.no)

Özkul Çobanoğlu (Hacettepe Üniversitesi-ozkul @hacettepe.edu.tr.)

Nurettin Demir (Hacettepe üniversitesi- demir@hacettepe.edu.tr)

Ali Duymaz (Balıkesir Üniversitesi- aduymaz@balikesir.edu.tr)

Aysu Erden (Haliç Üniversitesi, aerden@halic.edu.tr)

Nevzat Gözaydın (Ankara Üniversitesi- ngozaydin@gmail.com)

Tuğrul İnal (HacettepeÜniversitesi- tinal@hacettepe.edu.tr)

Kurtuluş Kayalı (Ankara Üniversitesi- ankara@ankara.edu.tr)

Jaklin Komflit (Syracuse University- kornfilt@syr.edu

Mustafa Muhtar Kutlu (Ankara Üniversitesi- mkutlu@ankara.edu.tr)

Eva Kincses Nagi (Szeged Universitat- evakincsesnagy@gmail.com)

Eunkyung Oh (Dongduk Women's University, euphra33@hanmail.net)

Metin Özarslan (Hacettepe Üniversitesi- metino@hacettepe.edu.tr

Jonathan Stuubs (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi-stuubs@ciu.edu.tr)

Prof. Dr. Mária Ivanics (Szeged University- res13986@helka.iif.hu)

Yayın - Medya Editörleri

Serpil Aygün Cengiz (Ankara Üniversitesi, serpilayguncengiz@gmail.com)

Meryem Bulut (Ankara Üniversitesi, meryem.bulut@gmail.com)

Süheyla Sarıtaş (Balıkesir Üniversitesi, saritassuheyla@gmail.com)

BU SAYININ HAKEMLERİ/
REVIEWERS of THIS ISSUE

Prof.Dr. Mehmet Açа
Prof.Dr. Oğuz Adanır
Prof.Dr. Arda Arıkan
Prof.Dr. Namık Açıkgöz
Prof.Dr. Hülya Argunşah
Prof.Dr. Kubilay Aktulum
Prof.Dr. Işıl Altun
Prof.Dr. Erhan Aydın
Prof.Dr. Murat Belge
Prof.Dr. Ahmet Beşe
Prof.Dr. Erdoğan Boz
Prof.Dr. Fatma Bozoğlu
Prof.Dr. Serpil Aygün Cengiz
Prof.Dr. İsmet Çetin
Prof.Dr. Özkul Çobanoğlu
Prof.Dr. Nilgün Cıblak Coşkun
Prof.Dr. Yılmaz Daşçıoğlu
Prof.Dr. Yavuz Demir
Prof.Dr. Aysu Erden
Prof.Dr. İsmail Görkem
Prof.Dr. Alimcan İnayet
Prof.Dr. Ramazan Kaplan
Prof.Dr. Emel Kefeli
Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu
Prof.Dr. Metin Özarslan
Prof.Dr. Nebi Özdemir
Prof.Dr. İsa Özkan
Prof. Dr. F. Gülay Mirzaoğlu Sıvacı
Prof.Dr. Fatoş Sirmen
Prof.Dr. Esma Şimşek
Prof.Dr. Mehmet Tekin
Prof.Dr. Muhittin Tuş
Prof.Dr. Ceyhun V. Uygur
Prof.Dr. Kemal Üçüncü
Prof.Dr. Hanefi Vural
Prof.Dr. Mehmet Ali Yavuz
Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan
Doç.Dr. Metin Çolak
Doç.Dr. Bayram Durbilmez
Doç.Dr. Selami Fedakâr
Doç.Dr. Halil A. Göde
Doç.Dr. Ayça Demir Gürdal
Doç.Dr. Caner Işık
Doç. Dr. Melike Kaplan
Doç.Dr. Kürşat Öncül
Doç.Dr. Yusuf Ziya Sümbüllü
Doç. Dr. Yüksel Şahin
Doç.Dr. Bekir Şişman
Doç.Dr. Yüksel Topaloğlu
Doç.Dr. Tanfer Emin Tunç

Bu sayıya gönderilmiş ve yayımlanmış/yayımlanmamış makaleler için değerli katkılarını esirgemeyen değerli bilim insanlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

We would like to thank the valueable scientists for their precious time and contributions in evaluating the published and unpublished articles that were sent for this issue.

folklor/edebiyat

İÇİNDEKİLER

folklor/edebiyat'tan / Metin Karadağ..... 10

HİÇ YAŞAMAMIŞ HEP YAŞAYACAK İKİ KADIN: EMMA VE SENİHA
TWO WOMEN, WHO HAVE NEVER LIVED AND WHO WILL LIVE FOREVER: EMMA AND SENİHA
Hanife Nâlân Genç..... 13-36

SİBİRYA'DA TÜRK MUSİKİSİ ÜZERİNE YAZINSAL BİR İNCELEME
A BIBLIOGRAHIC SURVEY OF SIBERIAN LITERATURE ON TURKIC MUSIC
Feza Tansuğ..... 39-48

FOLKLORDA ÖRTÜK VE BOZUK İŞLEV
LATENT FUNCTION AND DYSFUNCTION IN FOLKLORE
Mehmet Açа / Mehmet Ali Yolcu..... 47-58

ŞEHRİYAR'IN BİN BİR MASAL GECESİ BALİNANIN KARNI SEMBOLÜNÜN BİR ÖRNEĞİ OLARAK MASAL DİYARI
SHAHRYĀR'S 1001 TALE NIGHTS THE TALE LAND AS AN EXAMPLE OF THE SYMBOL OF THE BELLY OF THE WHALE
Seval Kasımoğlu..... 59-72

EŞİKTE DURAN BİR ROMAN: "AYDAKİ ADAM TANPINAR"
A NOVEL STANDING ON THE VERGE: "AYDAKI ADAM TANPINAR"
Ayşe Ulusoy Tunçel..... 73-93

EXPLICATING FEMALE BODY AS A GEOGRAPHY OF MEMORY: THE COMPARATIVE SILENT REBELLION OF THE PSYCHE IN CHOPIN AND HAWTHORNE
Esin Kumlu..... 95-110

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA DÜNYA SAVAŞLARINA YÖNELİK TAHLİLLER
ANALYSIS ABOUT THE WORLD WARS IN PEYAMI SAFA'S NOVELS
Gökay Durmuş..... 111-132

GELENEKSEL DOĞUMA HAZIRLIK UYGULAMALARININ GÜNÜMÜZ KENT TOPLUMUNA EVRİMİNE BİR ÖRNEK: "BEBEK KUTLAMA PARTİSİ"
A CASE OF THE EVOLUTION OF THE TRADITIONAL PREPARATION PRACTICES FOR BIRTH TO TODAY'S URBAN SOCIETY: "BABY SHOWERS"
Aslı Büyükokutan Töret..... 133-150

JEAN VALJEAN'IN İKİLEMİ VE FAYDACI ETİK
JEAN VALJEAN'S DILEMMA AND UTILITARIAN ETHICS
Fatma Dore 151-166

TÜRK HARF DEVRİMİNİN KÜLTÜREL TEMELLERİ
CULTURAL FOUNDATIONS OF THE TURKISH ALPHABET REFORM
Tülin Arseven 167-182

KIRSAL ALANDAKİ KADINLARIN DOĞUM-DOĞUM SONU DÖNEMLE İLGİLİ GELENEKSEL UYGULAMALARI: KARAKSİ ÖRNEĞİ
BIRTH-THE POSTPARTUM PERIOD REGARDING TRADITIONAL APPLICATIONS OF WOMEN IN RURAL AREAS: THE EXAMPLE KARAKSI
Rabiye Erenoğlu / Rana Can / Hatice Tambağ / Şengül Akdeniz 183-217

TUNCELİ YÖRESİNE AİT ÖRME VE TIĞ İŞİ ÖRNEKLERİ
KNITTING AND CROCHET SAMPLES OF TUNCELI REGION
Eylem Güzel - Nazan Oskay 197-213

THE SUBLIME AND THE CREATION OF IDENTITY IN MINOR LITERATURE IN A COMPARISON OF "THE OLD MAN AND THE SEA" AND "THE PREY"
YÜCE HİSSİ VE MİNÖR EDEBİYATTA KİMLİK OLUŞUMU ÜZERİNDEN "İHTIYAR ADAM VE DENIZ" İLE "AVINDAN EL ALAN" YAPITLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Ozan Eren 215-229

KIBRIS TÜRK MASALLARINDA DEĞERLER
VALUES OF THE TURKISH CYPRIOT TALES
Nevin Akkaya 231-244

YENİ MEDYA TANITIM
Gülgün Şerefoğlu 245-248

KİTAP TANITIM
Ümüt Akagündüz 249-253

MEDYA TANITIM
Ayberk Yurtsever 255-258
Nazire Akbulut 259-263

CYPRUS INTERNATIONAL UNIVERSITY
ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.22

folklor/edebiyat, cilt:23, sayı:90, 2017/2

FOLKLORDA ÖRTÜK VE BOZUK İŞLEV

Mehmet Açа[*] - Mehmet Ali Yolcu[**]

Giriş

Sosyal bilimlerde klasik dönem olarak adlandırılan süreçte var olan perspektiflerin çoğunun Comte, Spencer, Marks gibi bilim insanlarının etkisiyle biçimlendiği bilinmektedir. Klasik dönemdeki genel metodolojik yaklaşımları, adlandırmada farklılıklar olsa da, "işlevsel" olarak görmek mümkündür. Hem Spencer hem de Comte, toplumsal "uyum" üzerine odaklanmışlar ve organizmanın çalışma prensibi analojisiyle toplumu çözümlemeye çalışmışlardır. Sosyolojinin öncü isimlerinden Durkheim, bütünleşmiş organizma varsayımını kabul etmekle birlikte değişim konusunda Comte'dan ayrılmaktadır. Durkheim, Comte tarafından dile getirilen ilerlemenin genel yasaları üzerine karamsar bir bakışa sahiptir. Diğer yandan Durkheim, Spencer'ın ilerleme ve değişme dinamiklerini bireysel ihtiyaçlara indirgediği, homojenlikten heterojenliğe doğru bir dönüşümü yaşama savaşı üzerinden ele aldığı işlevsel teorisine katılmaz ve toplumu dışsal bir etken olarak görür. Bu bağlamda Hobbes'un "kaos" teorisiyle Spencer'ın "yaşama savaşı" düşüncesi birbirine yaklaşırken Durkheim toplumun bizzat kendi ihtiyaçları üzerine odaklanır ve bireyi bunun dışında tutar. Durkheim'ın sosyal olguların bireyin dışında geliştiği varsayımı, birey-toplum ilişkisini çözümlemede bireye yönelik baskı ve gerilimi öncül hale getirmiştir. Bireyin dışında oluşan kolektif eylemler,

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.
** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir.

üretilen değerler ve normlar, bireyin toplumsallaşmasında etkili olurken aynı zamanda bunlar birey üzerinde bir kontrol mekanizması da sağlar.

Sosyal bilimlerde işlevselciliğin tarihi oldukça eskilere gitmektedir. Darwin'in biyolojide geliştirdiği kuramının da etkisiyle birey-doğa odaklı yaklaşımlarla biçimlenen işlevselcilik, çeşitlenmeye uğramış bir teoridir. Malinowski'nin insanın temel ihtiyaçlarını gözeterek oluşturduğu bireyci işlevselciliğinin karşısında sosyal organizasyonu temel alan ve daha çok bireyin toplum içindeki konumu ve düzenin inşasıyla ilgilenen Radcliffe-Brown'ın yapısal işlevselciliği, söz konusu çeşitlenmelerin başında gelmektedir. Ancak, yapısal işlevselcilik Radcliffe-Brown'la sınırlı kalmış değildir; Parsons'tan Merton'a, Pritchard'dan Gluckman'a kadar uzanan bir dizi teorisyeni, her birinin kendilerine özgü geliştirdikleri teorileriyle birlikte yapısal işlevselcilik şemsiye terimi altında birleştirebiliriz.

İşlev kavramını çevreleyen karışıklıklardan bazıları, kavramın sayısız imalara sahip olması gerçeğinden kaynaklanır. Böylelikle işlevsel terimi, "X, Y'nin işlevidir" önermesinde olduğu gibi -yani onunla birlikte değişir- saf bir nicel ilişkiyi göstermek, işlevsel olarak adlandırılan bir durumun üzerine verilmiş olan görev ve rolleri işaret etmek ve hem öznel güdüleri hem de nesnel sonuçları ima etmek için kullanılır (Abrahamson, 1990: 39). İşlevin karşıladığı birden fazla anlam söz konusudur, ancak yapısal işlevselci anlamda işlev, belirli bir sistemin çevre koşullarına göre adaptasyon ve uyarlanmayı sağlamaya dönük fayda sağlayan gözlemlenebilir sonuçlardır (Merton, 1968: 105). Bu bağlamda işlev, öncelikle kaynaklandığı yapının, sistemin ihtiyacını karşılamaya yönelir. İşlevselciliğe "yapısal" sıfatının eklenmesi, tek başına işlevin toplumun ve toplumsalın açıklanmasında yeterli olmadığının görülmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Herhangi bir yapıyla bağlantılandırılmaksızın bizzat işlevden söz etmenin, işlevi kaynaklandığı ve yöneldiği yapıdan kopartarak ele almanın bilimsel analizin havada kalmasına yol açtığının anlaşılması, teorisyenlerin işlevin yanı sıra yapıyı da vurgulayan bir adı kullanmalarına yol açmıştır (Çelebi, 2007: 200).

İşlevsel teorinin çeşitlenmelerinin çok fazla olması nedeniyle yapı-işlev ilişkisi de karmaşık bir görüntü kazanmıştır. Nitekim Abrahamson, yapısal işlevselcilikteki yapı ve işlev nosyonunu "*yapı mekânda örgütlenme ise, işlev de zamanda örgütlenmedir… Varsayılır ki, her sistem işlevi sayesinde yapısının sürekliliği sağlanabilsin diye ikisini de kendi bütünlüğü içinde eritmelidir. Ya da bu ifadenin tersi kullanılabilir mi? Yapı sayesinde işlevin sürekliliğinin sağlanması gibi*" (1990: 12) şeklinde açıklarken, Çelebi'ye göre, yapı alana, yere aittir ve yapılar zamana direnir, zamanın akışını aşar. İşlev ise zamanla birlikte yapılagelen, zaman içre olan, zamanla birlikte kayıp giden bir eylemler ardışıklığıdır. İşlevler zamana karşı durmaz, zamanla birlikte akar (Çelebi, 2007: 201). Tabii burada bahsedilen işlev, yapısal işlevselcilikteki işlevdir. Bireyci işlevselcilik, işlevi bireyle ilişkilendirmiştir; örneğin Malinowski'de işlevin kaynağı toplumun kendisi değil, bireyin temel ve ikincil ihtiyaçlarıdır*. Malinowski işlevselciliğinde temel ihtiyaçlar kategorilerinin evrensel olduğu aksiyomu, toplumsal değişimin dinamiklerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Malinowski'nin bireyin toplumun temeli olduğuna yönelik görüşlerinin tersine Durkheim ve takipçileri, toplumsal yapıyı analiz etmek için

* Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Malinowski, 1992).

bireyi ikincil bir öge olarak görmüşlerdir. Eriksen ve Nielsen'in aktardığına göre (2012: 71), sosyal antropolojideki bu iki hat, biyofiziksel işlevselcilik ve sosyolojik yapısal işlevselcilik, disiplin içindeki temel gerilimi de aydınlatır. Bu gerilim daha sonra "özne" ile "yapı" arasındaki gerilim olarak adlandırılacaktır. Birey, toplumun yaratıcısı olması bakımından öznedir. Toplum, birey ve bireyin olanaklarının sınırlarını belirleyen yapıları düzenler.

İşlevselci teorisyenlerin işlev tanımlarında dikkat çeken noktalardan biri, işlev ile fayda arasında bir ilişkinin kurulmasıdır. Toplumsal sistemin işleyişine yarar sağladığı ölçüde herhangi bir yapı ya da şey, işlevsel hale gelmektedir. Kültür formlarının kaçınılmaz olarak işlevsel olduğu postülatı, işlevselciler tarafından aynı zamanda kültürün faydayla iç içe geçmiş bir örüntü olduğu savunmasını da beraberinde getirecektir. Hem Durkheim hem de onu takip eden yapısal işlevselcilere göre toplumun hayatta kalmasına yönelik denge ve uyum, bireyin dışında kalan merkezi bir değerler sisteminin sağlıklı işlemesiyle mümkündür. Eğer toplumun mükemmele yakın işleyişe sahip dengesi varsa, toplumun yapısal alt parçaları bütüne hizmet ediyorsa burada hiç mi "arıza" yoktur? "Çatışma", toplumsal ilerlemeyi tetikleyen bir itici güç olarak değerlendirilemez mi? Bu noktada, yapısal çatışma olgusunu diyalektik çerçevesinde göz önünde bulundurarak yeni çözümlemeler geliştirmek, işlevsel yorumların derinleştirilmesini sağlayabilir.

Bozuk ve Örtük İşlev

Toplumsal sistemin unsurları, sistemin çevresine uyumunu sağlayan araçlardır. Merton, Parsons'a benzer biçimde, sistemin varlığını sürdürmesinin iki ön koşula dayandığını kabul eder: toplumsal sistemin adet ve inançlarının korunması ve tüketim. Sistemlerin işlevsel gereksinimleri ise şöyle bir şemayla ele alınmıştır: 1. Modellerin sürdürülmesi: özellikle toplumsallaşma mekanizmasına dayalı bir işlevdir. 2. Kişisel ve toplumsal gerilimlerin boşaltılması, kanalize edilmesi ya da denetimi. 3. Sistemin çevresini denetlemesi ya da ona uyması. 4. Kolektif eylemin önkoşulu olan asgari toplumsal birliğin sağlanması. 5. Bireysel ve kolektif amaçlara ulaşılması (Merton'dan akt. Erkilet, 2007: 212-13). Merton'un işlev şeması, toplumsal sistemin ayakta kalması üzerine çözümlemeler için yapılmış bir tasniftir. İhtiyaçların karşılanması ile kurumlar ve sistem arasında ilişki dengeyi oluşturur. İhtiyaçlar karşılandığı ölçüde sistem, denge ve uyumunu koruyabilmektedir. Bu bağlamda, Merton'un ifadesiyle (1968: 136), yapı işlevleri etkilediği gibi işlev de yapıları etkileyebilir.

İşlev, yalnızca topluma olumlu katkılar yapan bir anlam taşımamaktadır. Örneğin, Merton, işlevi, sistemin uyum sorununa çözüm getiren birtakım sonuçlar olarak görürken, "bozuk işlev"i ise, uyum ve bütünlüğü azaltan ya da bozan sonuçlar olarak tanımlamaktadır (Merton, 1968: 105). Bu bakış açısının bir benzerini Durkheim'da da görmekteyiz. Durkheim'ın "artık" ve "sapma" olarak adlandırdığı işlevler ile Merton'un bozuk işlevi birbirine benzerdir. Ancak Durkheim, "artık"ları topluma "yararsız" olarak değerlendirirken, "sapma"ların bile olumlu yönlerinin olabileceğinin altını çizer (Durkheim, 2004: 123-127). Merton "bozuk işlev" terimini kullanarak, Parsons'un toplumun bütünü için mevcut kurumların tümünü sağlıklı işlev olarak görme eğilimini reddetmektedir. Ona göre toplumda bozuk işlevler de vardır. Örneğin, dinin bütünleştirici

işlevi olmasının yanında, toplumsal çatışmaları tetikleyebilecek birtakım bozuk işlevleri de vardır. Wallace ve Wolf'ün aktardığına göre (2004: 59), Merton'un ikinci görüşü, bir kurumun genellikle sağlıklı işlev ya da bozuk işlev gördüğü kanaati yerine bazı insanlar ve topluluklar için iyi, diğer bazıları için kötü olabileceği noktasında statükoyu tasvip eder görünen işlevselcilikten daha belirgin olarak ayrılmaktadır. Aile ve evlilik gibi vazgeçilmez kurumların bile bozuk işlevleri olabilmektedir.

Merton, sistemin adaptasyonunu azaltan bozuk işlevleri de en az işlevler kadar dikkate almıştır. Dolayısıyla, bir sistemin belirli unsurları koruması, bunların sistemdeki her birey ya da tabaka açısından işlevsel olduğunu göstermez. Tersine, bu bir denge meselesidir. Ayrıca bir unsur tümüyle sağlıklı ya da tümüyle bozuk olarak görülmemelidir. Toplumsal statülerin bir bileşkesi olarak tanımlanan toplumsal yapı, kademelenmeden dolayı farklı beklentileri, değerleri ve ilgileri içinde taşır. Her tabaka, içinde bulunduğu pozisyonun gereği olan kendine özgü değerler geliştirir. İşte bu durum, aynı unsurun, sistemin farklı tabakaları tarafından farklı şekillerde değerlendirilmesine neden olur. Söz konusu unsur, bir tabaka için işlevsel iken diğeri için bozuk işlevler ifade edebilir, yani onların sisteme adapte olmalarını engelleyebilir (Erkilet, 2007: 214). Merton'a göre, toplumsal mekanizmalar, toplumsal organizasyonun önceden belirlenmiş ihtiyaçları açısından işlevsel önemi olan süreçler ya da yapılar şeklinde tanımlanabilir. Merton bunları üç grupta ele almıştır: Toplumsallaşma mekanizmaları, dağıtım/bölüşüm mekanizmaları ve denetim mekanizmaları (Merton, 1968: 178). Merton'un sosyolojik çözümlemesinde denge kavramı, işleyişin sistem değerlerine uygun olması şeklinde tanımlandığına göre, bozuk işlevlerin bu uyumu bozucu potansiyelleri içinde taşıdığı söylenebilir. Sistemin koruyucu mekanizmaları tarafından bunlar yok edilemez ya da soyutlanamazlarsa değerler ile gerçeklik arasındaki açıklık giderek büyür. Bu durum, ya yapının ya da değer sisteminin değişmesiyle sonuçlanır (Erkilet, 2007: 230).

Merton'un bir başka işlev sınıflaması, "açık" ve "örtük" işlevler üzerinedir. Açık işlevler toplumsal yapıların öngörülebilen amaçları ya da görevlerini, örtük işlevler ise, toplumsal yapıların etkinliklerinden doğan beklenmedik ek sonuçları içermektedir. Örtük işlevlerin bilinen amaçların yerine konulmaları, niyet edilmeden olmuş olabilir ve sonuçları bazen zararsız ya da önemsiz kalabilir (Moore, 1997: 350). Merton'un çalışmaları, sosyoloji alanında yapılmış çalışmalardır. Ancak, "sağlıklı işlev", "bozuk işlev", "açık işlev" ve "örtük işlev" gibi kavramların folklor çalışmalarında kullanılması, folklorun daha iyi çözümlenmesi için gereklidir. Folklor ürünlerinin yukarıda sayılan işlev tiplerinin belirlenmesi, folklorun bağlamının daha iyi görülmesine yarayacaktır. Bu noktada folklorda bozuk ve örtük işlev kategorileri şu başlıklar altında incelenebilir:

İnsan Doğası ve Birey-Toplum Çatışması

18. yüzyıl İngiliz filozoflarından Thomas Hobbes, natüralistik sosyologların insan ve topluma ilişkin açıkça belirtilmeyen varsayımlarının temelini oluşturan bir model sunmuştur. Hobbes'a göre, insan eylemi zora dayalı, çatışma koşullarında açığa çıkan arzu ve tutkularca belirlenmektedir. Böyle bir anlayışa rağmen, kadın ve erkekler akıllı olarak kabul edilmişlerdir. Akıl sayesinde insan düzeysizliğini aşmakta ve zora dayalı çatışmalar zora dayanmayan işbirliğine dönüşmektedir. Bu süreç insanı, tutkuları ve hırslarından koruyan siyasal devletin kurulması sürecine eşlik eder. Böylece, Hobbes için, insanlar bencil, kavgacı fakat güvenlik gereksinimi duyan yaratıklardır. Toplum, insanların

arzularını sınırlar ve sosyalleşerek uyumlu davranmaları sürecini sağlar. Hobbes'un kuramında kadın ve erkekler doğası gereği egoist ve sınırlı yaratık olarak kabul edilmekte, rasyonel davranabilme kapasitesine sahip olduklarına ilişkin varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımlar, natüralistik kuramın temel varsayımlarıdır. Birçok natüralistik sosyolog insanın egoizmini açıkça belirtmese de insanı sınırlamada toplumun gerekli olduğunu ima etmektedirler. İnsanlar, kendi dünyalarını düzenleme ve planlama kapasitesine sahip olmaktan çok toplumsal düzen tarafından yaratılmış ürün olarak değerlendirilmektedir. Hobbes gibi, natüralistik sosyologlar insanın istenen amaçlara ulaşmada gerekli araçları kullanabilme akılcılığına sahip olduğunu gözlemlemektedirler. Araç ve amaçlar toplumsal düzen içinde mevcuttur. Toplum Hobbes'un deyimiyle herkesin herkese karşı savaştığı bir ortamda insanın suça yönelmesini önlemektedir (Poloma, 2011: 37).

Kimi sosyal bilimciler, toplum incelemelerinde toplumsal çatışmayı grup için yıkıcı ya da patolojik olarak görürken, kimileri de çatışmanın yapının kurulması ve korunmasına yapacağı potansiyel olumlu katkıları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çatışma, toplumsal yapının oluşumu, birleşimi ve korunması açısından araçsal olabilecek bir süreçtir. Grup içi ve gruplar arası sınırların belirlenmesi ve korunmasını olanaklı kılabilir. Diğer gruplarla çatışma, grubu çevreleyen toplumsal dünya ile bütünleşmesini önleyerek grup kimliğinin yeniden benimsenmesine katkıda bulunabilir. Çatışmanın tüm bu olumlu işlevleri, bir grubun bir dış grupla çatışma halinde olduğu örneklerde görülebilir. Emniyet supabı kurumları ise, çatışmayı düzenlemede pozitif işlev görürken bedelini de beraberinde getirir. Çünkü emniyet subapları temel yapısal değişiklikleri sağlamak amacıyla tasarlanmamış ya da amaçlanmamış olduğundan asıl sorun çözülmemiş olarak kalır. Tamamen olmasa bile kısmen daha büyük bir yapı tarafından kontrol edilirler (Poloma, 2011: 114-15).

Görüldüğü üzere çatışma, grubu güçlendirdiği oranda pozitif işlevsel ve yapıya karşı işlediği oranda negatif işlevsel olabilir. Coser, Simmel'in çatışmanın grup içinde birlik ve denge yaratarak gerilimi azalttığı gözlemini, olumlu işleve örnek olarak aktarır. Buna örnek olarak, Yahudi topluluğunda artan çatışmanın daha büyük bir toplulukla etkileşim ve bütünleşme sonucu olabileceği gözlemini kullanır. Çünkü homojenlik yalıtılmış bir grubun yaşaması ve içsel çatışmanın yokluğu için gerekli olduğu anlamına gelebilir, aynı zamanda o, grubun daha geniş toplumla bütünleşmediği (Poloma, 2011: 119) anlamına da gelebilir. Çatışmanın "dış"a karşı grup kimliğini pekiştirici bir işlevi olsa da, "içsel" çatışmalar sistemin dengesini bozmaktadır. Diğer yandan birey ile toplum arasındaki gerilimde birey özgürlüğünü kısıtlayıcı geleneksel kabuller, bireyin doyumunu geciktirmekte ve potansiyel yaratıcılığını törpülemektedir. İnsan doğası özünde "özgür"dür; ancak kültürle kısıtlanabilmektedir. Bu bağlamda bireyin toplumsallaşması sırasında kişisel doyumlar geciktirilmektedir. Fakat bu yoğun bir baskı biçiminde meydana gelirse "sapma"larla yüz yüze kalınmaktadır. Örneğin ritüel ve geleneksel anlatıların beslediği cinselliğin kontrolü nedeniyle ortaya çıkan eşitsiz yapıları folklor desteklemektedir.

Konuyla ilgili bir ilişki zinciri örneği gösterecek olursak; A topluluğunda X geleneği bilinen yönleriyle açık işleve, sistemin dengesi noktasında sağlıklı bir işleve sahiptir. Bu toplulukta X geleneği açık işlevinin yanında örtük işleve de sahiptir. Örtük işlev üzerinde denetim mekanizmasının baskısı, örtük işleve herhangi bir yaşama alanı bırakmazsa bu

mekanizmanın işlevi bizzat bozuk işlev haline gelmektedir. Somutlaştırırsak; evlilik ritüelinin açık işlevi "cinselliğin toplumca onaylanması"; örtük işlevi ise ritüel esnasında karşıt cinslerin gizlice görüşerek müstakbel eş seçimini yapmaları ve aşk ilişkilerini geliştirmeleridir. Topluluğun denetim mekanizması örtük işlevi ortadan kaldırırsa bireyin cinsel davranışlarında zoofili, eşcinsellik ve ensest gibi bozulma ve sapmalar meydana gelebilmektedir. Tüm bunlar sistemin dengesini bozmakta, toplumsal yapının bozulmasına yol açmaktadır.

Folklor, birey toplum çatışmasında bireyden ziyade toplumdan yana tavır alır. Bu noktada folklorun doğasıyla toplumun genel eğilimleri arasında bağıntı söz konusudur. Toplumsal normların birey üzerinde oluşturduğu gerilim, bireyin mutsuzluğuna, hatta psikolojik birtakım rahatsızlıklara da yol açabilmektedir. Özellikle modern toplumun özgürlükçü yönlerini benimsemiş bireyler, geleneğin desteklediği irrasyonel normlara karşı durmaktadırlar. Ancak bu hiç de kolay değildir. Örneğin, düğün yapmak yerine düğünde harcanacak parayla balayına gitmek isteyen çiftler, geleneğin dayatmasını kıramadıkları sürece bunu başaramamaktadırlar. Özellikle kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olmaya başladığı toplumlarda geleneksel yapılar tartışmaya açılabilmektedir.

Yine, sözlü anlatıların içeriğinde bulunan bilgi, toplumsal değişme dinamikleri devreye girdiğinde zamanla "çağdışı" hale gelebilmektedir. Kadınları olumsuzlayan, bir nesne olarak gören ve erkek cinsiyle karşılaştırıldığında onları bir alt kategori olarak değerlendiren onlarca atasözü, halk tiyatrosu metinlerinde bazı etnisitelere yüklenen "öteki" imgesi, bu hususa verilebilecek örneklerden birkaçıdır. Türküler ve halk mizahının işlendiği fıkralarda aynı şekilde vurgulanan cinsiyet ve etnisite temelli alay etme ve aşağılamalar, sistemin kusurlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sosyal Yapıların/Kurumların Kendi İçinde Çatışması

Kültürel amaçların ya da bunları gerçekleştirmek için girişilen faaliyetleri düzenleyen normların dengeli olması gerekir. Aksi takdirde, toplum ya yeni gelişmelere adapte olma yeteneğini kaybeder ya da çözülür. Toplum olmanın önkoşulu olan kültürel değerler etrafında bütünleşme hali kaybolunca çözülme başlar. Amaçlarla normların dengeli olarak vurgulanmasına göre kurulmuş olan bu tipoloji, üç toplum tipini ortaya çıkarır; gelenekçi, anomik ve dengeli toplum tipleri (Erkilet 2007: 229). Toplumsal yapının alt parçalarında zamanla meydana gelebilecek işlev bozuklukları, toplumun adaptasyon sorunuyla karşı karşıya kalmasına neden olabilir. Kültürel yapı ve parçaların içinde yaşayan folklor, bir organizma olarak toplumun işleyişinde ya da durağan yapısının korunmasında etkilidir. Yapısal çatışmanın burada topluma olumsuz bir etkisi olmaz, aksine, toplumsal değişmenin itici gücü haline gelebilir.

Din, hukuk, eğitim gibi modern ve kısmen modern kurumlar ile geleneksel yapıların çatışması, bir bakış açısına göre ilerleme hususunda yarar sağlamakta, bir bakış açısına göre ise sisteme zarar vermektedir. Bu durum, olguya nereden baktığımızla ilgilidir. Örneğin, folklorda açıkça desteklenen ve önerilen erken yaşta evliliğe hukuk, eğitim, medya vb. modern yapılar karşı çıkmaktadır. Küçük yaşta evlenen kız, çocuk doğurup nüfusa katkı sağladığı için ilk bakışta belki sisteme yarar sağlıyormuş gibi görünebilir. Ardı ardına doğurulan çocuklar nedeniyle eve kapanmaya zorlanan anneler, eğitimsiz kaldığı için üretim sürecinin dışında kalmakta ve böylece tarım toplumunda bir

anlam ifade eden çok çocuk sahibi olmak işlevini yitirmekte, hatta bu durum bozuk işleve dönüşebilmektedir. Kapitalist modelde çok çocuklu aileler nüfus artış dengesini bozdukları için adaptif değillerdir. Gelenek, geçmiş toplum tipine göre hareket tarzını teşvik ettiği sürece adaptasyon sorunlarına yol açmaktadır. Konuyla ilgili trajik örnekler de vardır: Namus cinayetleri, kan davaları, halk hukuku yaptırımları vb. Bunlar, folklor tarafından meşrulaştırılan ve desteklenen ama modern hukuka göre yasadışı kabul edilen eylemlerdir. Modern yapılar ile geleneksel yapılar özellikle bizim gibi anomik toplumlarda sürekli çatışma halindedir.

Sistem içinde bir başka çatışma olgusu, folklorla ekonomik sistemin çatışmasına dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalist üretim ilişkileri, tarımsal modele dayalı dünya görüşünü sürekli bir dönüştürmeye zorlamaktadır. Tarım alanlarında ortaya çıkan makineleşme geleneksel çiftçiliği, balıkçılığı, avcılığı dönüştürmektedir. Bu nedenle alan araştırmalarında kaynak kişiler, "eskiden…" diye başlayan cümleler kurarlar ve nostalji duygusuyla araştırmacılara yanıtlar verirler. Geleneksel düğünün yapısal değişikliklere uğrayarak salonlara kapanması, yine ekonomi temellidir. Kentleşme, gecekondulaşmayı beraberinde getirdiği için yaşayan folklor ürünleri düzensizliğe uğrayarak hibritleşmektedir. Bu da bize şunu göstermektedir; folklor, yapısal çatışma ve gerilim hatlarında yerini almıştır, ancak çatışma sonucu dönüşmeye zorlanmaktadır.

Gerilimi Azaltma

Gerilim ve çatışma üzerine yapılan analizler, toplumsalın nasıl rahatlatıldığı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konuda en çarpıcı örnekleri ritüel üzerinden Gluckman vermiştir. Durkheim'ın ritüelin topluluk tutunumu ve dayanışmasını sağladığı iddiası olduğu gibi kabul edilebilir mi? Durkheim'ın bütünleşme tezinin aksine bizce çatışma, toplumun ilerlemesinde fayda da sağlayabilir. Nitekim Gluckman, Afrika kabileleri üzerine yaptığı incelemelerde (1955, 1965), ayinlerin çatışma ve gerilimi ortadan kaldıran yönüne dikkat çekmiştir. Gluckman'a göre toplum, statü, kaynak denetimi, cinsiyet rolü vb.den kaynaklanan iç çatışmalarını ayinlerinde dışa vurarak geçici bir süre için gerilimlerinden arınmaktadır. Ataerkil bir sisteme sahip Zulu toplumunun ayinlerinde kadınların erkek kıyafetleri giyerek müstehcen gösteriler yapması, tabu olan davranışlar sergilemeleri; Swazi toplumundaki ayinlerde söylenen şarkılarda kralın kötülenmesi, çatışmanın bir dışavurumudur ve bu ayinler düzenin sürdürülmesinde işlevseldir (Özbudun vd., 2014: 187).

Biz burada daha çok çatışma üzerine değil gerilim üzerine eğileceğiz. Gerilimin azaltılması; Merton'un emniyet subabı, Bascom'un rahatlama ve sosyal kontrol işlevleri (Bascom, 2010: 78-80) olarak adlandırdığı işlevler, yapının dengesi bakımından olumlu yönde değerlendirilmiştir. Hâlbuki ritülle kendini dışavuran gerilimin böylelikle azaltılması ya da ortadan kaldırılmasının bize göre bozuk işlevleri vardır. Toplumsal rahatlama sağlandığı takdirde sistem belki geçici olarak dengesini koruyabilmektedir, ancak uzun vadede bu ilerlemeyi yavaşlatmaktadır. Gerilim, kimi zaman toplumsal hareketleri tetikleyerek gelişmeyi ve sınıfsal uzlaşmaları beraberinde getirebilir.

Yağmur duası ritüelini ele alacak olursak, burada gerilimin kuraklık ve yiyecek kıtlığı korkusu olduğu görülecektir. Yağmur duasının örtük işlevi, inancın ve kaderciliğin pekiştirilmesi, bozuk işlevi ise, kuraklığı büyük oranda topluluğun hatalarına ve bundan

dolayı da Tanrı tarafından cezalandırılmalarına bağlamasında yatmaktadır. Yağmuru, bütünüyle Tanrı'nın iradesi çerçevesinde değerlendiren grup, yağmurun yağmamasını onun öfke ya da kızgınlığına bağlamakta, öfke ve kızgınlığının geçmesi için de ona toplu halde dua edip yakarmakta, ondan af dilemektedir.

Bu uygulama, insanoğlunu kısmen rahatlatıyor olsa da onu yağmurun yağmamasına neden olan davranışlarından uzak tutmamaktadır. Doğa ya da çevreye yaptığı olumsuz, bozucu ve yıkıcı müdahalelerin yağmurun yağmasını engelleyebileceğinin farkında olmayan grup, bu tür olumsuz, bozucu ve yıkıcı müdahalelerden kaçınmak ya da vazgeçmek yerine, yağmuru yağdırdığına inandığı Tanrı ya da tanrılara dua edip yakararak söz konusu olumsuzluğu ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Aslında yağmurun yağmamasını kendi işlediği günahlara, Tanrı'yı gücendirip kızdıracak davranışlarına, tabuları çiğnemesine bağlayan insanoğlu, bu olumsuz durumun kaynağında bir şekilde yine kendisini görmektedir. Fakat sorunu kendisinde görme biçimi yanlış ya da yetersiz olduğu için sorunun çözümü için başvurduğu yöntemler de yetersiz ya da sonuçsuz kalabilmektedir.

İnancı ve kaderciliği pekiştiren, sorunun kaynağını yanlış ya da yetersiz bir bakış açısıyla da olsa insanın kendisinde bulmasını sağlayan yağmur duası, insanların yağmurun yağmasını engelleyen ya da azaltan davranış ve tutumlardan kaçınmalarının önüne geçerek bozuk bir işlev üstlenmektedir. Ayrıca yağmur duası, ekolojik dengeyi koruyabilecek adımların atılmasını da engelleyebilmektedir. İnsanları, insan ve çevre, çevre ve iklim ilişkilerinde pasif bir konuma sürükleyebilmekte, insanın çevre ya da doğaya zarar vererek yağmur yağmasını engellemesi olgusunu "tanrısal irade" kavramıyla örtmektedir.

İşlev ve Maladaptason

Antropoloji ve folklor alanlarında insan-çevre ilişkisini kısmi olarak dikkate alan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarda ekonomik yapı ile çevrenin uyumu, çevrenin kültür üzerindeki etkisi gibi konular öne çıkmaktadır*. "Adaptasyon" terimiyle evrimci bir tarzda adlandırabileceğimiz bu yaklaşımlar, meseleye karşı pozitif biçimde konumlanmışlardır. Biz burada, topluluğu ayakta tutan, yaşama savaşında topluluğun yapısal sisteminin sağlıklı işleyişine katkı sağlayan şeyleri kültürel unsurlarda aramanın yanında, topluluğun yapısının bozulmasına yönelik tümel bir kültür olgusuna dikkat çekmek istiyoruz. Yukarıda tartıştığımız "bozuk işlev" yalnızca kültürel ve folklorik ögelerin bir yönüyle sınırlı iken "maladaptasyon" holistik bir yaklaşımla kültürel ve folklorik bir ögenin tamamıyla ilgilidir. Aslında bu terimi Darwinci sosyo-biyoloji penceresinden "doğal seleksiyon"a benzetebiliriz.

Maladaptasyon, bir toplumun zorunlu ihtiyaçlarını karşılama konusundaki başarısızlığı olarak tanımlanabilir. Gıda, su, barınak vb. gibi ihtiyaçları karşılanmayan her nüfus hayatta kalamayacağından dolayı kültürün sahip olduğu diğer erdemler ne olursa olsun aynı akıbete uğrayacağı tarzında bir yaklaşım tabii ki halen geçerli ve sabittir (Edgerton, 2015: 67). Maladaptasyon, Edgerton tarafından üç kategoride ele alınmıştır: a. Kurumların ya da inançların bir ya da birden fazlasının zararlı ya da yetersiz

* Hatta coğrafya ile folklor ilişkisiyle ilgili kültürel adaptasyona yönelik ileride yapacağımız çalışmada "geo-folklor" terimini önermeyi düşünüyoruz.

olmasından dolayı bir nüfusun ya da kültürün başarısızlığı. b. Bir nüfusun yeteri sayıdaki üyesinin, toplumlarının bekasını tehdit eden bir ya da daha fazla sosyal kurumundan ya da kültüründen önemli derecede memnun olmaması durumunda maladaptasyonun ortaya çıkması. c. Bir nüfusun kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak ve sosyal ve kültürel sistemlerini sürdüremeyecek kadar üyesinin fiziksel ve zihinsel sağlığına ciddi şekilde zarar veren inanç ve uygulamaları sürdürmesi. (Edgerton, 2015: 69-70).

Dar anlamda bireyin, geniş anlamda topluluğun yaşamını sürdürebilmesi için adaptasyon yeteneğinin olması gerekir. Bu adaptasyonu sağlama eylemini zayıflatan her şey maladaptiftir. Tarihsel dönemlerde adaptif olan bir kültür ögesi, sonraki aşamalarda maladaptif hale gelebilmektedir. Bazıları ise en başından beri maladaptif olabilir ve bu durum bir kültürün tamamen çökmesine ya da başka bir kültürün içinde erimesine yol açabilir. Çevresel bir değişim, dış bir etkenin kültürü dönüşüme uğratması, içeride ortaya çıkan yıkıcı bir eylem, adaptasyonun yeniden gözden geçirilmesini gerektirir; eğer adaptasyon yeteneği muhafazakâr kültür kalıpları nedeniyle zayıflamışsa yıkım kaçınılmazdır. Kültürün aktif dönüştürücülere tepki olarak içe kapanması, maladaptasyonun artmasına neden olacaktır. Maladaptif özellik, ya yapısal parçaların birinde gözükebilir ya da tüm kültüre yayılabilir.

Topluluk bazında üreme, adaptasyonun ölçütlerinden biri olarak görülmektedir. Ancak çok fazla nüfusa sahip olmak her zaman bir topluluğun başarısı olmayabilir. Sınıf bölünmelerinin antagonizma boyutunda olduğu toplumlarda bir grubun aşırı büyümesi diğer grubun yok olmasına neden olabilir. Diğer yandan nüfusun beslenebileceği kaynaklardan ve entelektüel niteliğini artırabilecek araçlardan yoksun bir grup nüfus adaptasyonu konusunda başarısız olacaktır. Dolayısıyla sistemi ayakta tutan denge bozulacağı için bu grup ya yıkıma uğrayacak ya da başka bir grubun kontrolüne geçecektir. Grubun geleneksel yapısı ve dünya görüşü, ilerleme yasalarına ayak direyebileceği için kültür maladaptif bir nitelik kazanacaktır.

Bazı durumlarda nüfus artışı maladaptasyonla birlikte değerlendirilemez. Örneğin tarımsal toplumlarda ekonomi fiziksel işgücüne dayandığından kalabalık aileler avantajlıdır. Bu durumda yeni doğan çocukların hayatta kalması elzemdir. Bu bağlamda, büyüsel temas ve önleyici ritüel ekseninde değerlendirildiğinde, ruh dünyasıyla ilintili doğum inanç ve uygulamalarının maladaptif bir karaktere sahip olabileceği anlaşılacaktır. Doğan bebeğin hayatta kalması ve sağlıklı olmasına yönelik birtakım inanç ve uygulamalar, sorunun gerçek nedenlerinin ortaya çıkarılmasını geciktirmektedir. Doğan bebeğin herhangi bir hastalık nedeniyle ölümü, geleneksel topluluklarda bazı ruhların etkisiyle açıklanmaktadır. Dolayısıyla topluluk ritüel ve büyü aracılığıyla korunmaya çaba gösterir, ama çocuk ölümlerine modern çözümler aramak daha rasyoneldir. Aynı şekilde halk hekimliği uygulamaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Halk hekimlerinin çocuk doğurtması bir yönüyle topluluk için sağlıklı bir işleve sahipken diğer yandan bazı uygulamaların ölümlere neden olması ve geleneksel yapı tarafından bu ölümlerin sebebi olarak ruh dünyasının görülmesi bozuk işlevin devreye girmesine ve dolayısıyla kültürün bu yönünün maladaptif özellik kazanmasına yol açmaktadır.

Güney Sibirya'da şamanların kurban ritüelini geleneğin bir numaralı ögesi haline getirmeleri, hayvancılıkla geçinen bir toplum açısından olumlu bir işleve sahip olmakla birlikte hem aşırı israfa yol açması hem de bireyler üzerinde ağır bir ekonomik baskıya

yol açması maladaptif bir özelliktir. Diğer yandan son dönemlerde aynı bölgede şamanlar, mesleklerinin önceliğini para kazanmaya yönelttikleri için mesleğin saygınlığı zedelenmiş, şamanlık turistik bir öge haline dönüşmeye başlamıştır. Böyle olunca, şamanizmin "şamanlık" kurumu üzerinden ayakta kalması nedeniyle inanç sistemi bozulmaya başlamış, diğer dinlerin etkisi daha baskın hale gelmiştir.

Alevi topluluklarında ritüel süreklilik 1980'li yıllardan sonra kesintiye uğramıştır. Bu toplulukların yapısal bütününde dedelik kurumu ve cem ritüeli, sistemi dengede tutan, topluluğun kültürel ve dinsel aktarımında önemli rol oynayan yapılardır. Alevi kimliğinin bu iki bileşeni, köyden kente göç olgusunun dayattığı kültürel değişimle birlikte adaptasyonu sağlayamamıştır. Dedelerin ve onların çocuklarının çeşitli nedenlerle kentlere göç etmeleri ve dedeliği bırakmaları ya da sürdürmeyişleri sistemin dengesini bozmuş, topluluğun ritüel sürekliliğini kesintiye uğratmıştır. Demek ki, dedelik kurumunun "kutsal soy esasına dayalı olması" gerektiğine yönelik inanç, her ne kadar daha eski dönemlerde adaptif olsa da günümüz için maladaptif bir nitelik kazanmıştır. Ritüeli ve geleneksel-dinsel otoritesi kaybolan Alevi topluluklarda kimliğin erozyona uğraması bunu göstermiştir. Kent Aleviliğinde dedelik kurumu dönüşüme uğrayarak yerini derneklere bırakmıştır. Günümüzde derneklerin organize etmesiyle cem evlerinde cem ritüeli gerçekleştirilirken birçok Alevi köyünde cem ritüeli yapılmamaktadır. Eğer, dedeliğin "kutsal soy esasına dayalı olması" inancı olmasaydı köyde yaşayan yetkin bir kişi bu makama gelebilir ve ritüel süreklilik devam edebilirdi. Bu durumda belirli bir zaman sonra kültürün bazı yerlerde ayakta kalamayacağı ve asimile olabileceği öngörülebilir.

Sonuç

Folklor araştırmacılarının yaşadıkları kültürel çevreleri üzerine yapmış oldukları çalışmalarda nesnelliğin kimi zaman zedelenmesi, kimi zaman da söz konusu araştırmalarda etnosentrik bilgi üretmeleri, ulusal/yerel gururu öne çıkartmaları ya da konuyla ilgili otosansür uygulamaları, daha farklı kuramsal bakış ve yöntemlere ihtiyaç duyduğumuzu göstermiştir. Bu bağlamda folklor ürünleriyle araştırmacı arasında kurulan duygusal bağları, otomatik olarak folklorun doğasında görülen ulusal/yerel kimliğe "olumlu" katkı sağladığı önyargısını tartışmaya açan bazı yaklaşımları gündeme getirmek gereklidir. Çağdaş antropoloji ve folklor yaklaşımlarında kültürün topluluk kimliğini pekiştirici tarzda olumlu bir işlev yüklendiği söylenegelmiştir. Kültür adaptif bir mekanizmaya sahipse, kültür ölümlerini, o kültürün içinde folklor ögelerinin ortadan kalkmasını ya da zaman zaman ortaya çıkan folklorun toplumsal sisteme "olumsuz" etkilerini nasıl izah edeceğiz? Burada odaklanmamız gereken husus, folklorun ve daha geniş perspektifte kültürün "hastalıklı" işlevlerinin tespit edilmesidir.

Bu makalenin amacı, halk kültürlerini ve mitolojik bilgiyi tümden akıldışı bulan 19. yüzyılın antropolojik yaklaşımlarına geri dönmek değildir. Ancak "soylu vahşi" mitinde ya da ulus-devletlerin inşa edildiği dönemlerde ulusçu paradigmaya sahip folklorcularda olduğu gibi, geleneksel olanı tümden bir olumlama çabası da bilimsel değildir. Folklorun doğası üzerine felsefi bir düşünce sistematiği geliştirmek nesnel bilgi üretimine katkı sağlayacaktır ve bu makale madalyonun diğer yüzünün de var olduğunu göstermek istemiştir.

Sosyolojide Merton ve takipçileri tarafından geliştirilen örtük ve bozuk işlev teorisi, toplumsal sistemin tümüne odaklanmakla birlikte alt parçalara yönelik yapısal çözümlemelerin önünü açması ve çatışmacı kuramlarla işlevselciliği birleştirme çabası, tüm sosyal bilimler için önemli bir gelişmedir. Ayrıca Edgerton'un antropoloji alanında yaptığı maladaptasyon çözümlemeleri Merton'un teorisiyle kısmen örtüşmektedir. Malinowski'nin 20. yüzyılda kalan kültür formülasyonu üzerine yeni işlevselci bu kuramsal mirası geliştirmek, folklor alanında yeni çözümleme yöntemlerine kapı aralayacaktır. Örneğin, halk mutfağı ekseninde beslenme alışkanlıkları, korku mitleri, kuralları değişmez kılması bakımından atasözleri ve deyimler, kehanet ve falcılık, halk felsefesinde etnosentrizm ve öteki kurgusu, anlatı türlerinde cinsiyetçilik, ritüelin zararlı yönleri gibi konular örtük ve bozuk işlev penceresinden incelenmeyi bekleyen konular gibi durmaktadır.

KAYNAKLAR

Abrahamson, Mark. (1990). İşlevselcilik (Fonksiyonalizm). (Çev. Nilgün Çelebi). Konya: Sebat Ofset.

Bascom, William R. (2010). "Folklorun Dört İşlevi". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2.* (Ed. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, s. 71-86.

Çelebi, Nilgün. (2007). *Sosyoloji Notları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Durkheim, Emile. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (Çev. Cenk Saraçoğlu). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Edgerton, Robert B. (2015). *Hasta Toplumlar*. (Çev. Harun Turgut). Ankara: Buzdağı Yayınevi.

Eriksen, T. H.; Nielsen, F. S. (2012). *Antropoloji Tarihi*. (Çev. Aksu Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.

Erkilet, Alev. (2007). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*. Ankara: Hece Yayınları.

Gluckman, Max. (1955). *Custom and Conflict in Africa.* Oxford: Basil Blackwell.

Gluckman, Max. (1965). *Politics, Law and Ritual in Tribal Society.* Oxford: Basil Blackwell.

Malinowski, Bronislaw. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.

Moore, Wilbert E. (1997). "İşlevselcilik". *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi.* (Ed. Tom B. Bottomore, R. Nisbet). Ankara: Ayraç Yayınları.

Özbudun, Sibel ve diğerleri. (2007). *Antropoloji; Kuramlar, Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Poloma, Margaret M. (2011). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. (Çev. Hayriye Erbaş). Ankara: Palme Yayıncılık.

Wallace, Ruth; Wolf, Alison. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas), İzmir: Punto Yayınları.

ÖZET

FOLKLORDA ÖRTÜK VE BOZUK İŞLEV

Folklorun 19. yüzyıl serüveni ulusların köken arayışları ile halk anlatılarının metinsel yayılımlarını belirlemeyle sınırlı kalmış olsa da 20. yüzyılda ortaya çıkan birtakım yaklaşımlar, halkı anlamaya yönelik analizlerin kapılarını aralamış görünmektedir. Halkı ve onun ürettiği kültürü parçalardan hareketle bir bütün olarak ele almak, hem folklor disiplininin ontolojik sorunlarına çözüm üretmede bize yardımcı olacağı gibi halkı anlama ve yorumlamada mevcut sorunlara pragmatik çözümler üretecek hem de olası dönüşüm ve katmanlaşmalar bu teorik perspektifle daha doğru okunabilecektir. Bu yazı, şimdiye kadar folklorda kullanılan işlevsel ve yapısal işlevsel teorilerin yöntem ve yaklaşımlarının bazı durumlarda tersine çevrilebileceği hipotezinden hareket etmiştir. Folklorda işlevsel çözümlemelerin daha çok Malinowski ve Bascom'un sayıltılarından etkilendiği bilinmektedir, ancak her iki araştırmacının da ön kabulleri, sistemin işleyişindeki denge ve uyumun hatasız işlediği yönündedir. Ancak şu sorular, açıklığa kavuşturulmadan teori üzerindeki tartışmalar bitecek gibi değildir: Folklorun doğası hep "olumlu" mudur? Her işlev, toplumsal sistemin hayatta kalmasına mı odaklanır? Yapısal ve kurumsal çatışmalarda gerilimi yatıştırıcı folklorik ögelerin etkisi ne yöndedir? Folklor, basit bir eğlence aracı olmanın dışında toplumun ilerleme ve duraklamasında etkili bir öge midir? Makalede, bu sorulardan hareketle folklor incelemelerinde bozuk ve örtük işlevin varlığı tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Sözcükler: folklor, yapısal işlevselcilik, bozuk işlev, örtük işlev, maladaptasyon

ABSTRACT

LATENT FUNCTION AND DYSFUNCTION IN FOLKLORE

Altough 19th century advanture of folklore had remained limited with determining origin quest of nations and textual expansions of folk narratives, a number of approaches emerging in 20th century seem to have opened doors of analyses to understanding the folk. Both to address the folk and its culture produced by it as a whole starting from components will help us to generate a solution to ontological problems of folklore discipline as well as pragmatical solutions to current problems in understanding the folk and interpreting it, and the potential transformations and stratifications will be able to be read more rightly in this theoretical perspective. This article will start off from hypothesis that methods and approaches of functional theory which have been used up to now in folklore will be able to be reversed in some cases. It is known that functional analyses in folklore were impressed rather by Malinowski' and Bascom's premises, but, both researchers' presuppositions are toward that balance and harmony in operation of the system work unerringly. However, discussions on theory are not likely to finish without clearing up these questions: Is nature of folklore always "positive"? Does each function focus on surviving social system? On which side is the effect of tention-soothing folkloric elements in structural and institutional conflicts? Is folklore an effective element on advancing and stagnating the society beyond being a simple fun means? From these questions, we are going to bring up the presence of latent function and dysfunction in folklore studies for discussion below.

Keywords: folklore, structural functionalism, latent function, dysfunction, maladaptation